

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 38, BR. 1, 1-32, ZAGREB, LISTOPAD 1990.

HRVATSKI JEZIK I »JEZIK« DANAS

Stjepan Babić

S demokratskim političkim promjenama koje su zahvatile sav hrvatski društveni život i hrvatski se jezik našao u novim prilikama. Prvo, prestao je pritisak na njegovo ime, prestao je pritisak na njegov sadržaj, prestalo je njegovo rashrvačivanje pa su u onom dijelu u kojem se rashrvatio, vraća u svoje normalne tokove. Promjene su vidljive na svakom koraku, tako su brojne da ih lingvisti jedva prate, a kamoli da ih usmjeravaju. Život je često brži od teorije. Ipak i lingvisti čine mnogo. Pišu članke, pripremaju priručnike, prvenstveno one koji su bili zabranjeni ili onemogućeni. Već je izašao Hrvatski pravopis i 2. izdanje Priručne gramatike hrvatskoga književnoga jezika, priprema se VII. izdanje Pregleda gramatike hrvatskoga književnoga jezika, uskoro izlazi treća knjiga nacрта velike hrvatske gramatike (fonetika, fonologija, morfologija, povijesni pregled), počinje rad na jednosveščanom rječniku hrvatskoga književnoga jezika, danas najvažnijoj knjizi za njegovu kulturu, da spomenem osnovna djela, jer ima i drugih potrebnih: jezični savjetnici, rječnik sinonima, terminološki rječnici najrazličitijih struka . . .

Posla je mnogo, a poslenika malo. Glavnina tereta pada na leđa malenoga broja lingvista pa je teško odmah zadovoljiti sve potrebe kojima nove prilike otvaraju mogućnosti i postavljaju zahtjeve.

Najaktualnija je, čini se, pravopisna problematika jer tu su dileme najveće, pitanja najoštrija pa se traži hitan odgovor. Izlazak Hrvatskoga pravopisa omogućava da se dobije potreban predah, pogotovu što se ništa na brzinu ne može razriješiti. Kako je pravopis dobrim dijelom arbitran, dogovoran, to najprije treba dogovor pa onda zajednički odgovor: trebaju se najprije sastati lingvisti, razmotriti probleme, izraditi obrazloženje, prihvatiti rješenje, podastrijeti ih javnosti i vlasti . . . Za to treba vremena.

Časopis Jezik i njegovo uredništvo kao jedna od sastavnica cjelokupne jezične djelatnosti učinit će koliko može i u idućim ćemo brojevima početi razmršivati neka pravopisna kolebanja. U ovom broju donosimo zapisnike pravopisnoga povjerenstva iz 1941. godine da pokažemo pravopisnu problematiku u svjetlu onoga doba kad još nije postavljen zahtjev za strogim morfonološkim (korijenskim) pravopisom, da vidimo rješenja koja su tada iznošena i argumenti kojima su obrazlagana kako ih ne bismo morali ponavljati i trošiti energiju na već obavljeno i rečeno, nego samo izvući one zaključke koji i danas mogu biti korisni. Iako su danas prilike znatno drukčije, nema ni ublažene »narudžbe« vlasti ni gotovih zahtjeva, ali ima pritisaka pojedinaca kojima se žuri.

A razloga za žurbu nema. Naši lingvisti razmatraju pravopisne probleme, razmatrat će ih dalje s gledišta svoje struke bez obzira na vanjske pritiske, iznositi će svoja viđenja i predlagati rješenja. To je najbolji put, a što će poslije vlast učiniti, to je drugo pitanje. Ali da i pravopisnu problematiku treba rješavati demokratskim putem, danas sumnje ne bi smjelo biti. Inicijativa za takav put ima. Matica je hrvatska prihvatila prijedlog za obnovu rada svoje Jezične komisije pa će postojati jedno od tijela kojima je zadatak da traži rješenja ili da na njih potiče druge.

Drugo je sam časopis Jezik i njegovo mjesto u sadašnjoj jezičnoj djelatnosti. Dobivamo i usmena i pismena pitanja kako ćemo dalje. Među njima nekima se čini najvažnijim hoćemo li promijeniti naslov časopisa u *Hrvatski jezik*.

Iako su društvene promjene goleme, uredništvo Jezika ne vidi da bi bitno trebalo mijenjati svoju jezičnu djelatnost jer smo i dosad bili na jedino mogućem putu koji je bio označen podnaslovom našega časopisa: da njegujemo i promičemo kulturu hrvatskoga književnog jezika pa ćemo tim putem ići i dalje. Podnaslov časopisa bio nam je smjernica u djelovanju dosad pa će nam to biti i odsad. Zato mislimo da ni naslov ne treba mijenjati.

Prvo, jer je on cjelina sa svojim podnaslovom, a cjelina jasno kazuje što je predmet časopisa.

Drugo, naslov Hrvatski jezik jest nešto uži i određeniji od naslova Jezik, ali još uvijek preširok za njegov sadržaj.

Treće, jest da je 1938/39. godine izlazio časopis Hrvatski jezik, ali nije prestao izlaziti zbog političke prisile pa časopis Jezik nije njegov izravni nastavljač i pridjev hrvatski nije izostavljen zbog zataje hrvatskoga imena, nego je stavljen u podnaslov radi jasnog određenja područja na kojem će djelovati.

Četvrto, zbog potiranja hrvatskoga imena sada je navala da se ono upotrebljava što više, ali ne valja u tome prelaziti u drugu krajnost jer bi se ubrzo moglo dogoditi da vidimo kako smo u tome pretjerali i da sami, bez ikakve prisile, počnemo smanjivati njegovu učestalost. Najbolje je kad je sve s mjerom. *Est modus in rebus, sunt certi denique fines** – rekao je rimski pjesnik Horacije.

Peti razlog nije tako važan, ali je ga je ipak dobro spomenuti. Promjena naslova poremetila bi bibliografski jedinstvo časopisa.

* Postoji mjera u stvarima, postoje napokon određene granice (za sve).

Sažetak

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 808.62, stručni članak, primljen 20. rujna 1990,
prihvaćen za tisak 3. listopada 1990.

The Croatian Language and the periodical »Jezik«

The author briefly describes the status of the Croatian Literary Language under the new democratic circumstances and the demand for the change of the present title of the periodical »Jezik« (Language) into »Hrvatski jezik« (»The Croatian Language«).

O HRVATSKOME PRAVOPISU NEKAD I DANAS

Stjepan Babić

Hrvatski pravopis bio je i ostao jedno od teških veoma osjetljivih pitanja hrvatskoga jezika ne zato što je on to sam po sebi, nego što je to postao zbog političkih prilika (i neprilika) jer one nisu dopuštale da se on normalno razvija i usavršava, nego se s promjenom političke valsti mijenjao i pravopis. Kako su se političke vlasti mijenjale često, katkada i korjenito, tako je često (i korjenito) mijenjan i pravopis. Već je sama promjena pravopisa teška i kad nije velika ako je nasilna, a još je teža kad mu se mijenja osnova. A s našim je pravopisom upravo tako: od Gajevih dana, dakle već 150 godina, pred nas se više puta postavlja ista dvojba: morfonološki (etimološki, korijenski) ili fonološki (fonetski) pravopis. Zbog toga što je tradicija prekidana, lingvistički razlozi za jedan ili drugi više-manje podjednaki, politički zahtjevi često oštri, teoretska odluka nije laka, pogotovo kad se ima na umu praksa.

Sada se opet nalazimo pred sličnom pravopisnom dvojbom. Istina, izašao je Hrvatski pravopis, koji je umjereno fonološki, ali on je zasad privremen. Ostanemo li kod njega, bit će ga potrebno usavršavati. Gotovo je sazrelo pitanje da se uvede promjena u upisanju imenica na *-dac, -tac, -dak, -tak* jer već primjeri kao *mladac-mlacamlaci, mlatac-mlaca-mlaci, štitač-štica-štici, paštitač-paštica-paštici, zadak-zaci, patak-paci . . .* pokazuju da nešto treba mijenjati. Kad se to temeljito razmotri u cjelini i sustavu, onda se vidi da to poteže cijeli lanac promjena jer teško je odrediti granicu. A uz to ima izrazitih zahtjeva za morfonološkim pravopisom. Ima pojedinih lingvisti koji misle da bi on i lingvistički, a ne samo politički bio prikladniji za hrvatski jezik, a Mate Kovačević već iznosi njegova pravila i piše: »Trebalo ovako pisati: *bogci, gladko, odplata, gradski, šibka . . .*«¹. To već samo po sebi nije objašnjavanje jednoga načela, nego konkretna uputa, a kako je u 21. broju, od 21. rujna 1990., morfonološki pravopis u mnogim člancima već pokusno primijenjen, to nije puko razmišljanje jednoga pojedinca, nego ozbiljan izazov koji aktualizira staru alternativu. Dakako, pojedinci o tome ne mogu pa vjerojatno i neće odlučiti, tu odluku treba donijeti društveno tijelo,

¹ Glasnik HDZ, br. 19, Zagreb, 7. 9. 1990, str. 29.